

Жученко А. М.
кандидат економічних наук, докторант
Черкаського державного технологічного університету

Zhuchenko A. M.
PhD in Economics, PhD Student
Cherkasy State Technological University

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION: PRECONDITIONS OF FORMATION AND FACTORS OF INFLUENCE

Анотація. У статті подано авторське бачення проблем розвитку регіону на засадах сталого розвитку. Приділено увагу таким факторам, як рівень людського потенціалу, конкурентоспроможність та інновації, що постають ключовими в розвитку регіону на сучасному етапі, у результаті чого концепція сталого розвитку повинна формуватися на ефективно-му використанні ресурсів, упровадженні передових інноваційних технологій в енергоємне і матеріалоємне виробництво продукції і послуг, розвитку інфраструктури.

Ключові слова: сталий розвиток, людський потенціал, конкурентоспроможність, інновації, підприємництво.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначило те, що в останні роки процес світового розлиття відрізняється цілою низкою нових, раніше не бачених особливостей, які заслуговують на пильну увагу в поточних умовах розглянутої нами проблеми – формування стійкого соціально-економічного розвитку регіональної економіки, адаптованої до умов періоду глобальної нестабільності. До числа таких особливостей належать розвиток багатьох глобальних процесів у режимі прискорення, криза світової фінансової системи, зростання безробіття і соціальної напруги, виснаження природних ресурсів, забруднення поверхні Землі і наближення екологічної кризи.

Завдяки досягненням синергетичних ефектів можна стверджувати, що прискорення процесів еволюції самоорганізації наближається до точки біфуркації, тобто до того критичного моменту свого розвитку, після якого вона може перейти в якісно новий стан і змінити напрям подальшої еволюції. Таким чином, наша планета, вся система світового розвитку наближаються до певного рубежу, після якого настане нова ера розвитку цивілізації або глобальна катастрофа. Сталий розвиток передбачає певні обмеження на використання ресурсів із тим, щоб поновлюваний ресурс не перетворився в неоновлюваний. Таке перетворення є неминучим наслідком деградації природного і соціального середовища. Головний поновлюваний ресурс – сама людина. Сталий розвиток має на увазі передусім розширене відтворення людського капіталу і гармонійний розвиток самої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідження окремих аспектів концепції сталого розвитку проводили такі науковці, як Б. Данилишин, В. Волошин, С. Дорогунцов, М. Згуровський, В. Шевчук та ін. Однак комплексні дослідження у цій галузі, які включають соціальні, економічні, екологічні та інноваційні аспекти забезпечення сталого розвитку регіону, є недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у визначенні внутрішніх факторів розвитку регіону та їх впливу на формування концепції сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна з ключових проблем регіонального управління полягає у забезпеченні довготривалого стійкого соціально-економічного розвитку регіону. Така проблема актуальна не тільки для України, але й для інших пострадянських країн.

Визначення факторів, що забезпечать рух регіональної соціо-еколого-економічної системи по траєкторії стійкого розвитку, є не менш важливим методологічним завданням серед комплексу завдань, які потребують негайного вирішення.

У даній публікації під «фактором» розглядається сукупність основних та базових причин, що є джерелом функціонування та розвитку регіону. Стійкий розвиток визначається нами як режим функціонування параметрів рівня й якості життя населення, яке забезпечується через збалансоване виробництво інституційного, господарсько-економічного, природно-екологічного і соціального компонентів системи «регіон» в інтересах майбутнього покоління.

Виходячи із цього поняття, постають достатньо складні умови для переходу регіону на шлях стійкого розвитку.

Враховуючи специфікацію регіону та виходячи з основних завдань, напрямів переходу до стійкого розвитку, загальні вимоги до концепції стійкого розвитку можна сформулювати так:

1. Плани дій виходу регіону з економічної, соціальної, екологічної кризи повинні відповідати цілям стійкого розвитку.
2. Враховувати як загальнодержавні завдання, так і специфіку проблеми розвитку регіону і муніципалітетів.
3. Враховувати зовнішні умови розвитку (орієнтація на ЄС і НАТО) шляхом міжнародної співпраці в усіх сферах: економічній, соціальній, екологічній.
4. Галузеві пріоритети економічного розвитку повинні враховувати внутрішні ресурси регіону та забезпечувати не тільки стабільність, але й покращення екологічної ситуації.
5. Регіональний розвиток повинен ставити за мету поліпшення навколишнього середовища шляхом підви-

щення екологічних стандартів економічної діяльності. Об'єму екосистеми повинна відповідати господарська діяльність у регіоні, для чого потрібно впроваджувати енерго- та ресурсозберігаючі технології, забезпечити реструктуризацію економіки в напрямку розширення перспективних послуг, формувати відповідно до нових умов структуру загального і особистого споживання.

6. Економічна вигода не може компенсувати соціальний і екологічний збиток, який повинен бути мінімальним. Слід прагнути до формування раціонального балансу цілей економічного, соціального та екологічного розвитку області.

В Україні склалися принципи матеріально-сировинного нестійкого розвитку, в їх числі:

- формування державного бюджету переважно за рахунок доходів від експорту сировини;
- вивезення капіталу;
- низький рівень інвестицій у людину;
- занепад високотехнологічних виробництв;
- нестача ексклюзивних технологій.

У зв'язку з поступовим виснаженням експлуатованих природних ресурсів актуальним стає перехід на сталий інноваційний розвиток на основі освоєння нових ресурсів. Воно може бути досягнуто лише шляхом пріоритетних інвестицій у розвиток людини – носія інновацій.

Досвід багатьох країн (Гонконгу, Сінгапуру, Південної Кореї та ін.) свідчить про те, що інвестиції в людину дають істотно більший внесок в економічний розвиток, ніж якби вони безпосередньо прямували в економіку. У США частка інвестицій у людину становить 15% ВВП, що перевищує прямі інвестиції в економіку.

В Україні почалося здійснення національних проєктів, головна спрямованість яких – інвестиції в людину, зростання якості життя і людського капіталу за реалізації низки додаткових умов вступу країни в якісно новий етап сталого розвитку.

Необхідна умова для реалізації сталого розвитку – зменшення антропогенного спотворення біосфери, підтримання її у формі, придатній для життя людини. За сталого розвитку людина стане сама підтримувати рівноважний стан біосфери, вона буде брати від біосфери стільки ж, скільки і віддавати [1].

Досить тривалий час в Україні спостерігається низка несприятливих демографічних тенденцій, сукупність яких характеризується зазвичай як демографічна криза. Ця криза не може не здійснювати негативний вплив на людський капітал країни, на його кількісні й якісні характеристики, не може не стримувати розвиток людського потенціалу в Україні.

Швидке економічне зростання останніх десяти років уперше дало змогу сформулювати для України довгострокову мету розвитку, яка раніше не виглядала реалістично. Концепція соціально-економічного розвитку держави України повинна передбачати вихід України на стандарти добробуту, відповідні розвиненим країнам світу, при цьому необхідно підтримувати середньорічний темп економічного зростання близько 7% протягом досліджуваного періоду.

При цьому підвищення внеску людського потенціалу України в створення суспільного багатства до рівня хоча б середньорозвинених країн у період до 2020 р. за інших рівних умов було б еквівалентно приблизно 3 п. п. економічного зростання щороку. Це відповідає різниці між темпами зростання в інноваційному та інерційному сценаріях розвитку.

Однак завдання підвищення внеску людського потенціалу в створення суспільного багатства в Україні істотно

ускладнюється внаслідок несприятливих демографічних змін, що впливає з погіршення становища на ринку праці [1].

Починаючи з 1992 р. Україна живе в умовах природного спаду населення. Демографічні прогнози свідчать про те, що найближчим часом країну очікує істотне скорочення чисельності населення у віці економічної активності (15–72 роки). Швидкість цього падіння буде особливо помітною в найближчі п'ять-сім років. Труднощі поглиблюються ще й тим, що поряд зі скороченням чисельності населення, що знаходиться в економічно активному віці, на ринку праці наростають структурні диспропорції [2, с. 124].

Негативний вплив демографічних процесів на ситуацію на ринку праці в Україні акцентує увагу на комплексній мобілізації всіх резервів, які здатні хоча б частково послабити напругу, що виникає внаслідок скорочення чисельності і старіння працездатного населення.

Такими резервами, з точки зору дослідників із розвитку людського потенціалу в Україні, є:

- поліпшення здоров'я і зниження смертності;
- підвищення економічної активності в молодому і середньому віці;
- збільшення зайнятості серед пенсіонерів і серед інвалідів;
- збільшення тривалості робочого часу;
- міжгалузевий перерозподіл трудових ресурсів і зростання виробничої праці;
- міжрегіональний перерозподіл ставкових ресурсів;
- міжнародна трудова міграція.

Із нашої точки зору, економічне зростання і сталий розвиток територій досягаються, якщо підвищена ефективність виробництва конвертується в ріст дохідної частини, зберігається і зміцнюється її конкурентоспроможність, економіка орієнтується на довгострокові фактори виробництва.

Досягнення конкурентоспроможності – основа освоєння майбутніх позицій економічного зростання, запорука подальшого стійкого розвитку.

Підвищення конкурентоспроможності й економіки можливе через знаходження її конкурентних переваг і потенціалу їх реалізації. Конкурентні переваги можуть бути досягнуті і в результаті подолання слабкостей господарювання, що лежать як у сфері використовуваних факторів виробництва, так і за їх межами, у тому числі факторів, пов'язаних з адаптацією до ринкового попиту.

У 2000-х роках в Україні сформувалося поняття «точка зростання регіону». Для кожного окремого регіону опора на «точки зростання» є найбільш ефективною в довгостроковій перспективі регіональною політикою, яку проводять усі країни «наздоганяючого розвитку». На перших порах дана політика неминує веде до зростання регіональної нерівності, але за ефективної соціально-економічної політики регіонів позитивно стимулює прилеглі території.

Цілісність історичного процесу збереження розвитку суспільства досягається безперервним процесом формування та утилізації ідей, що забезпечують прибутковий темп зростання ефективності використання потенційних можливостей суспільства, прибутковий темп зростання корисної потужності, або продуктивності праці, у системі суспільства як цілого.

Після майже двохсотлітнього панування теорії порівняльних переваг М. Портер у своїх роботах наголошував, що повинен бути знайдений новий підхід, що відображає динамічно розвиваючий характер конкуренції, який виходить далеко за рамки витрат і заснований на теорії інно-

вацій. Її центральна ідея полягає в тому, що «добробут країни створюється, а не успадковується. Він не виростає з природних багатств країни, її трудового потенціалу, процентних ставок або вартості валюти, як стверджує класична економічна теорія». На думку М. Портера, конкурентні, а не порівняльні переваги створюють добробут.

М. Портер уважає [3; 4], що уряд грає роль катализатора й ініціатора переходу компаній до більш високого рівня конкурентоспроможності. Влада може заохочувати компанії до підвищення ефективності, стимулювати виникнення на ранньому етапі попиту на прогресивні продукти, зосереджувати зусилля на створенні спеціалізованих чинників і стимулювання місцевої конкуренції через обмеження прямого співробітництва та введення антимонопольних законодавчих норм. На думку Ж. Вальтера, уряд може вплинути на всі чотири детермінанти М. Портера через такі заходи, як:

- субсидії для суб'єктів господарювання, як прями (у грошовій формі), так і непрямі (наприклад, через створення інфраструктури);
- податкові кодекси, що застосовуються до підприємств, господарської діяльності або володіння майном;
- освітня політика, що впливає на рівень кваліфікації працівників;
- допомога у створенні спеціальних факторів;
- введення жорстких стандартів (наприклад, високих стандартів, що застосовуються до технологій і продукції, включаючи природоохоронні норми).

Практичну реалізацію концепції конкурентоспроможності, розроблену М. Портером, здійснює організація «Всесвітній економічний форум» (Швейцарія) через її «Програму глобальної конкурентоспроможності».

В останніх роботах М. Портер акцентував увагу на тісному зв'язку соціальних проблем (навколишнє середовище, проблема бідності в містах, охорона здоров'я, нерівномірний розподіл доходів) з економікою, зокрема з конкуренцією.

Підвищення конкурентоспроможності нині стає політичним пріоритетом для багатьох країн, у тому числі для України. Однією з головних цілей державного регулювання економіки України повинен стати перехід від «сировинного придатка» інших країн до конкурентоспроможної країни, основою якої є висока якість процесів і гідний рівень життя.

Світова практика показує, що чим ефективніше використовуються ресурси, тим менше енергоємне і матеріалоємне виробництво продукції і послуг, розвинені і впроваджуються передові й інноваційні технології, розвинена інфраструктура, висока якість законотворчої діяльності, що забезпечують стійкий розвиток.

У розвинених країнах ресурси використовуються в два-три рази ефективніше, ніж в Україні. Відправною точкою підвищення конкурентоспроможності є утворення, поліпшення даного критерію конкурентоспроможності в цілому підвищує конкурентоспроможність країни й якість життя населення.

На особливу увагу заслуговують підприємства, що займаються глибокою переробкою природної сировини, спеціалізуються на випуску наукоємної, високотехнологічної й екологічно чистої продукції, включаючи військову та сільськогосподарську техніку, інноваційні підприємства у сфері охорони здоров'я, освіти й екологічної безпеки. Дана група виробництв, із нашої точки зору, є потенціалом розвитку і підвищення конкурентоспроможності економіки регіону. Одним зі шляхів виходу на сталий соціально-економічний розвиток регіону (країни) – це розвиток малих високотехнологічних підприємств,

що мають можливості виробляти малий обсяг продукції, використовуючи малі кошти.

Мале та середнє підприємництво є важливим сектором економіки. Дослідження, проведені зарубіжними фахівцями, показують, що роль малого бізнесу велика не тільки кількісно, але й функціонально, виходячи із завдань, які вони вирішують в економіці. Роль малого підприємництва визначається класичними завданнями:

- згладжуванням коливань економічної кон'юнктури за допомогою збалансованості попиту і пропозиції, розвитком здорового конкурентного середовища економіки, що створює систему значних мотиваційних стимулів для більш повного використання знань, енергії і працелюбивості населення, що, своєю чергою, дає змогу більш активно розробляти і використовувати наявні матеріальні, кадрові організаційні та технологічні ресурси;
- створенням нових робочих місць, формуванням найважливішого прошарку суспільства – середнього класу;
- розвитком інноваційного потенціалу економіки, впровадженням нових форм організації, виробництва, збуту і фінансування [5, с. 62].

Перші теоретичні спроби осмислення феномена підприємництва здійснені в XVII ст. Англійський економіст Р. Кангільон уважається першим теоретиком, що дав систематичний опис і ввів у науковий обіг термін «підприємець». Під підприємцем він розумів людину, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб зробити певну продукцію і продати її з метою отримання доходів, і яка, приймаючи на себе зобов'язання по витратах, не знає, за якими цінами може здійснитися реалізація. Таким чином, під підприємництвом їм розумілася виробничо-господарська діяльність особливого роду, що включає в себе елементи ризику [6, с. 32].

У короткій характеристиці підприємництва визначено у таких зарубіжних авторів, як Ж.Б. Сей і А. Сміт: це «природна» і спонтанна діяльність у процесі виробництва і розподілу благ, за наявності праці і сировинних ресурсів.

Такі зарубіжні економісти, як Ф.А. Вокер (США), А. Маршалл (Англія) і Р. Мангольд (Німеччина), розмежували такі поняття, як «капіталісти» (власники) та «підприємці». Й. Шумпетер, увівши поняття адаптивної поведінки, виклав основні характеристики відсутності тотожності між цими поняттями [6, с. 32–72].

Р. Гордій, Дж.Л. Шію, Ф. Махлуп, Л. фон Мізес доповнюють поняття «підприємництво» особистісними якостями самого підприємця і його поведінки в умовах невизначеності і т. д. [6, с. 32–72].

У вітчизняній літературі зустрічаються різні визначення підприємництва. Так, відповідно до Тлумачного словника живої мови В.І. Даля, «підприємництво є виконання будь-якої нової справи, вчинення чого-небудь значного». У спеціальних (зокрема, в економічних) дослідженнях застосовується інше визначення: це діяльність, тим чи іншим шляхом пов'язана з отриманням прибутку, доходу. І в цьому плані підприємництво змикається з поняттям бізнесу (ведення будь-якої справи, що приносить дохід) [5].

Конкурентоспроможність малого і середнього підприємництва (далі – СМП) у сучасних умовах визначається ступенем його відповідності потребам клієнтів і прийнятними темпами зростання клієнтської бази. Всі можливості СМП, які виділяють його із цілої спільноти малого підприємництва і є його індивідуальними перевагами перед своїми конкурентами, називаються конкурентними перевагами.

Перераховані конкурентні переваги СМП носять переважно нематеріальний характер, що значною мірою визначають індивідуальну конкурентоспроможність.

Незважаючи на дані конкурентні переваги, СМП водночас стикаються з істотними труднощами. Всілякі адміністративні бар'єри, недолік фінансових ресурсів, проблеми кадрового забезпечення та інші проблеми не дають СМП розвиватися в повному обсязі. Для підвищення ефективності та конкурентоспроможності СМП передусім необхідні комплексні механізми надання державної підтримки, непередбачені в даний час. Розвиток даних СМП пов'язано з надмірними ризиками в інноваційній діяльності, до яких належать як нові виробничі технології, так і будь-які нові знання, здатні підвищити ефективність діяльності і конкурентоспроможність СМП.

Висновки. Таким чином, резюмуючи сказане, слід погодитися з низкою дослідників у тому, що рівень розвитку людського потенціалу, конкуренції та інновацій у нашій країні на сьогоднішній день тільки на початковому етапі розвитку. Початок здійснення в Україні пріоритетних національних проектів, головна спрямованість яких – інвестиції в розвиток людського потенціалу, зростання якості життя, створюють передумови, за реалізації низки додаткових умов, переходу країни на новий етап – до сталого розвитку регіонів на основі внутрішніх чинників. Вихід із становища вимагає термінової розробки нової концепції сталого розвитку вітчизняної економіки.

Список використаних джерел:

1. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907>.
2. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1(15). – С. 3–23.
3. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; пер. с англ. О.Л. Пелявского [и др.] ; испр. изд. – М. : Вильямс, 2005. – 602 с.
4. Портер М. Японская экономическая модель: может ли Япония конкурировать? / М. Портер, Х. Таксути, М. Сакакибара ; пер. с англ. А. Лисовского. – М. : Алышна Бизнес Букс, 2005. – 261 с.
5. Умеров Р.Е. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Р.Е. Умеров // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 10(136). – С. 64–67.
6. Гой І.В. Підприємництво : [навч. посіб.] / І.В. Гой, Т.П. Смелянська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.

Аннотация. В статье представлено авторское видение проблем развития региона на принципах устойчивого развития. Уделено внимание таким факторам, как степень человеческого потенциала, конкурентоспособность и инновации, которые являются ключевыми в развитии региона на современном этапе. В результате концепция устойчивого развития должна формироваться на эффективном использовании ресурсов, внедрении передовых и инновационных технологий в энергоемкое и материальное производство продукции и услуг, развитии инфраструктуры.

Ключевые слова: устойчивое развитие, человеческий потенциал, конкурентоспособность, инновации, предпринимательство.

Summary. The article presents the author's vision of problems of regional development on the principles of sustainable development. Attention is paid to factors such as the level of human potential, competitiveness and innovation appear as key in the development of the region at the present stage. Bringing the concept of sustainable development should be sought on efficient use of resources, the introduction of advanced and innovative technologies in energy-intensive and material products and services, the development of infrastructure.

Key words: sustainable development, human potential, competitiveness, innovation, entrepreneurship.